

У ПОТРАЗИ ЗА ХАРМОНИЈОМ

АЛЕКСАНДРА БАЈИЋ¹, МИЛАН С. ДИМИТРИЈЕВИЋ²

¹Удружење за археоастрономију и етноастрономију "Влашићи", Београд

E-mail: aleksandra.bajic@gmail.com

²Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11060 Београд

E-mail: mdimitrijevic@aob.rs

Резиме: Реч "хармонија" је именица. Потиче из грчког, али је прихваћена и у многим другим језицима. Њено значење није стриктно дефинисано. Генерално, могло би се схватити као пријатна комбинација различитих елемената. У музици је то пријатна комбинација тонова и ритмова, у визуелној уметности, то је сагласје боја и пропорција. У међуљудским односима, то је, слично као и сагласност, договор који је пријатан свим учесницима. Хармонија, као и сваки идеал, има своју божанску персонификацију у миту старих Грка, богињу по имену Хармонија.

У овом раду смо истраживали симболику хармоније, надајући се да ћемо прићи ближе њеном значењу. Сазнали смо да су љубав и страст њени тајни састојци. Хармонија се налази првенствено на небу, у небеском свету реда и стабилних ритмова. Повремено је можемо позвати у сопствену душу, када нађемо начин да прихватимо, поштујемо и негујемо супротстављене силе које владају у њој. Хармонију можемо срести и у неким породицама или малим заједницама пријатеља, где чланови имају љубав једни према другима, па је присутан тајни састојак који ће неутралисати (или, бар, ублажити) супротстављене жеље и интересе. Научили смо и да смо, када упознамо Хармонију, заштићени на неки начин од злих сила. То је зато што је она и Апотеоза (она која избацује из срца људи жељу за грешним задовољствима и пожудом). У широј људској заједници, узалуд је тражити је, јер нема довољно љубави да уравни тежичке жеље и интересе.

Кључне речи: Хармонија, Афродита, Венера, Иштар, пентаграм, мандала, Астрономија у култури

1. УВОД

Хармонија је идеал. То је права реткост у свету људи, њено трајање је ограничено и, по правилу, кратко.

Хармонија није сасвим исто што и закон и ред. Закон и ред су пожељни, иако могу бити фрустрирајући и/или репресивни. На Земљи, природни закони функционишу и не могу се кршити, за разлику од људских, који могу. Зато Земљом обично влада нека врста равнотеже снага или равнотеже страха. Та си-

туација је често далеко од пријатне, али је подношљива док се не наруши крхка равнотежа. Подношљива је јер оставља простор за "мале" хармоничне односе обичних појединаца.

Како би рекао Платон: "Хармонија (Ἀρμονία), тебанска богиња је, изгледа, била умерено милостива према нама." (у: *Федон*, 95а).

Грчка богиња Хармонија је божанска персонификација хармоније. Као и сва божанска бића, она је повезана са неким симболима. Планирамо да пратимо ове симболе од давнина до данас у потрази за хармонијом (или Хармонијом).

2. МИТ О ХАРМОНИЈИ

Као и сваки идеал, хармонија има своју божанску персонификацију, Хармонију, богињу која нам је позната из старогрчког мита. Према Хезиодовој *Теогонији* (око 750-650 пне), Хармонија је (ванбрачна) ћерка Ареса, бога рата и Афродите, богиње љубави.

(II. 933-937) Такође Китереја (Афродита) је донела Аресу, пробијачу штита, Панику и Страх, страшне богове који у неред у терају блиске редове људи у умртвљеном рату, уз помоћ Ареса, плачкаша градова; и Хармонију коју је високопродуховљени Кадмо учинио својом женом.

(II. 975-978) И Хармонија, ћерка златне Афродите, донесе Кадму, Ино и Семелу и Агаву лепих образа и Аутоноу коју је дугокоси Аристеј венчао, и такође Полидора у богато крунисаној Теби.

(Хесиод, *Теогонија*, превео
Хју Г. Евелин-Вајт [1914])

Дакле Хармонија је рођена из споја страшних супротности. Њени родитељи су оличење рата и љубави, а браћа Страх (Фобос) и Ужас (Дејмос). Фројд би рекао да су родитељи Хармоније Ерос и Танатос, две крајње (покретачке) силе које владају људском душом.

У митологији, деца богова су, готово по правилу, мање моћна у односу на своје родитеље. Ћерка обично представља један аспект своје мајке, док син постаје аспект свог оца. Размишљајући тако, Хармонију можемо схватити као један од аспеката њене мајке, Афродите.

Постоји и новија и мање драматична верзија мита о рођењу Хармоније, према којој су њени родитељи Зевс и Електра (Diodorus Siculus, *Библиотека историје*, 5. 48. 2, прев. Oldfather), седма Плејада, која је сишла са неба јер није могла да поднесе поглед на пропаст Троје, Хармонија је имала брата Дардана,⁵⁸

58 Строго говорећи, уопште није сигурно да се мит односи на Троју. Илирско племе Дардани постојало је некада на Балкану насељавајући његово централно подручје. Потврђено је постојање њихове државе између четвртог и другог века пре нове ере. Иако их Страбон повезује са Илирима, верује се да су имали јаке везе и са Трачанима, савезницима Тројанаца. Њихово име се везује за албанску реч "дарда" у значењу "крушка" или "дрво крушка", што је потврђено и у каснијим римским изворима, који познају Пирусте, племе на дарданској територији, чије име такође

који је основао град Троју и његову владајућу династију. Треба рећи да је ова варијанта мита настала касније од претходне, вероватно као покушај да се једној владарској породици да легитимитет.

Митолошки извори не дају никакве податке о Хармонијином детињству или адолесценцији, пре њеног брака са Кадмом. Заиста, за тим нема потребе: симболику која прати ову Богињу довољно су обележили њени родитељи и браћа.

Мит о Кадму и Хармонији, који антички писци стављају у време шесте генерације пре Тројанског рата, говори о Феничанину Кадму, сину Агенора (Баловог брата) и Телефазе (или Агриопе), брату Феникса и Европе. Европу је отео Зевс (који је узео облик бика). У потрази за својом отетом сестром, Кадмо је дошао на острво Самотраки, заједно са својом мајком Телефазом. Тамо је упознао Хармонију и био упућен у мистерије Кабирија, које је касније пренео у Беотијску Тебу (Нонус, *Дионизијака* 3. 38 и даље). Даља потрага за Европом довела је Кадма до Делфијског пророчишта. Тамо му је предложено да одустане од потраге и крене за кравом, означеном знаком полумесеца на бутини. Надређено му је да оснује град на месту где крава легне. Крава је легла у Беотији, близу (будуће) Тебе.

Кадмо је саградио Тебу, са акрополом, Кадмејом. Пошто је намеравао да овде жртвује краву Атине, послао је неке људе на Аресов бунар у суседству, да донесу воду. Овај бунар је чувао змај, Арејев син, који је побио људе које је Кадмо послао. Након тога, Кадмо је убио змаја. По савету Атине, јунак је посејао зубе чудовишта, из којих су израсли наоружани људи, који су се међусобно убијали, изузев петорице, Ехиона, Удеја, Хтонија, Хиперенора и Пелора, који су, према тебанској легенди, били преци Тебанаца. Кадмо је кажњен зато што је убио змаја тако што је морао да служи одређено време, неки кажу једну годину, други осам. После тога, Атина му је доделила власт над Тебом, а Зевс му је дао Хармонију за жену.

Аполодор, *Библиотека*
(iii. 1. § 1, &c.)

У новооснованом граду, Кадмо се оженио Хармонијом а на свадби су присуствовали сви богови, са даровима за младу. Хармонија је добила огрлицу и хаљину чудотворне моћи. Према миту, огрлицу је исковао Хефест, љубоморни муж њене мајке (Аполодор, *Библиотека* 3. 25) и та огрлица је доносила несрећу свим њеним власницима осим Хармоније. Сва деца овог пара доживела су несрећну судбину. Најпознатији међу њима су Семела (Дионизијева мајка), уз Ино (Дионизијева заштитница), Агаву, Аутоноју и сина Полидора.

На венчању, младенцима обично дају ствари за које се верује да доносе срећу. Овај изузетак је тешко разумети.

Према Аполоновом пророчанству, Кадмо је у дубокој старости напустио Тебу, отишао међу Енхелејце и постао њихов владар. Затим је повео Енхелејце (или Сесарете⁵⁹) у рат против Илира и поразио их, успоставивши и над њима

значи "крушка", настало од латинска реч "пирус" са истим значењем.

59 Енхелејци (или Сесарети) су илирско племе, које је живело на простору између данашње Боке Которске (Црна Гора) и Драча (Албанија). Њихово име се везује за

своју власт (Аполодор, *Библиотека* 3. 39). Тада му је Хармонија родила сина Илирија, потоњег владара Илира. Кадмо и Хармонија су се, према миту, претворили у змије (Овидије, *Метаморфозе*, 4. 565), за које се предпоставља да су свете животиње неких илирских племена.

Слика 1. Лаконијски киликс из 6. века пре нове ере, чуван у Лувру: Кадмо убија Аресовог змаја (змију). Поред јунака су приказане две птице. Лева (изнад главе јунака) личи на свраку, која је посвећена Аресу, док друга (десно од њега) личи на орла (посвећена Зевсу). На крову зграде налазе се још две птице, дугих ногу и врата, које се могу повезати са чапљама⁶⁰ (лат. *Ardeidae*, грч. *Еродиос*). Чапље су гласници Атине. Ове птице су такође повезане са Ардијејцима (*Ardiaei*), илирским племеном, чије име се преводи као "чапље".

Птице показују да Зевс, Арес и Атена пажљиво прате догађај.

<https://www.theoi.com/Ther/DrakonIsmenios.html>

Мит су забележили старогрчки и римски писци, а постоје јасни докази да је био познат још у време архаичне Грчке, јер су сцене из мита сликане на архаичној грнчарији. Знао је то и Хесиод, који је живео у седмом веку пре нове ере. (активан између. 750-650. пне).

Кадмова симболика је уско повезана са кравама и змијама и бројевима пет и осам. Он је син Агенора, Беловог (можда Бааловог) брата. Баал је соларно

грчку реч која значи јегуља (енг. *Eel*, лат. *Anguilla*, грч. *Ευχέλς*), змијолика водена животиња, за коју се сматра да је тотем Енхелејаца.

⁶⁰ Веровало се да чапље представљају гласнике Атине или Афродите. У *Одисеји* је забележено да је Атина послала чапљу Одисеју да му каже да није заборављен и да посматра његово кретање. Еродиос је понекад општи термин за било ког члана породице *Ardea*, али посебно означава најчешћег члана те породице који живи у Грчкој, сиву чапљу, *Ardea cinerea*. (Дионисије Филаделфијски, *О птицама*, 2.9)

божанство, па се чини да је то соларна династија. Кадмо је дошао са истока (у Грчку), како му име говори, асоцирајући на семитски корен *qdm*, што значи "исток". Затим је отишао на запад (код Илира), што би опет сугерисало везе са соларним култом (долазак са истока и одлазак на запад). Штит ратника, са киликса (слика 1) може се схватити и као представа Сунца јер су сунчеви зраци јасно видљиви око лика који је тамо приказан. Змије, посебно отровне, симболично су повезане са ватром, топлотом и Сунцем. Симболика краве је лунарна, посебно ако је везана за женска божанства. Кадмова мајка, Телефаза ("Сјајна") можда има неке везе са Месецем. Име његове жене, Хармонија, говори само за себе. Присуство (грчких) богова на њиховом венчању је јасна демонстрација важности пара. Божански дарови говоре исто. Феничанско порекло сугерише астрономско знање: овај народ је био вешт у навигацији још током бронзаног доба. Навигација укључује посматрање неба.

Шеста генерација пре Тројанског рата је сигурно живела око 1300. пре Христа.

Кадмо је био заслужан што је у Грчку донео писменост. То може бити једино линеарно писмо Б древне Микене, које је богато посведочено међу археолошким налазима Беотијске Тебе. Али, око тога међу научницима нема сгласности.

Поједини научници су тврдили да се у писму краља народа Ахијава хетитском краљу, написаном на хетитском језику око 1250. године пре нове ере, помиње извесни Кадмо као праотац народа Ахијава.⁶¹ Последњи термин се највероватније односио на Ахајце (из микенског света). Ипак, већина научника одбацује ово помињање о наводном Кадму као историјској личности. У сваком случају, праотац је најчешће митска личност. Сами Грци никада нису сматрали Кадма својим митским претком. За њих он је (само) важан странац и ништа више.

Слика 2. Атичка црвенофигурална ојнохое (антички крчаг са тролисним отвором), око. 450–440. пне, пронађена у Италији. Полиник даје Хармонијину огрлицу Ерифили, ћерки богиње ноћи - Никс (име Ерифиле значи "она која воли свађу")

61 Joachim Latacz. Превод са немачког: Windle Kevin, Ireland Rosh (2004). *Troy and Homer towards a solution of an old mystery*. Oxford: Oxford Univ. Press. стр. 244.

Поставља се питање: Зашто је Хармонија протерана из Грчке? Због тога смо се запитали каква је била судбина њене несрећне огрлице.

После Хармонијиних ћерки, Семеле, Ино, Агаве и Аутоное, које је све пратила несрећа, огрлица је дошла у посед неколико мање значајних митских личности, међу којима је најзначајнији Едип, митски краљ Тебе. Након што је убио оца и оженио мајку, због чега је протеран из Тебе, оставио је огрлицу свом сину Полинику. Полиник је овом огрлицом покушао (и успео) да подмити Ерифилу, жену Амфијареја, да убеди свог мужа да поведе рат против Тебе (Диодор са Сицилије, *Библиотека историје*, 4. 65).

Ерифилени потомци су огрлицу завештали храму Атине Пронаје у Делфима, желећи да зауставе њен зли утицај. Одатле је украо извесни Фајл који је дао својој љубавници. Био је у њеном поседу неко време, све док јој син, у нападу лудила, није запалио кућу и спалио је, заједно са нелегитимном власницом Хармонијине огрлице.

Тако је огрлица нестала у ватри. Али, авај, злато не гори. Топи се на високој температури од 1064° С, која се у пожару једне куће једва достигла. Међутим, ватра је од давнина схватана као прочишћавајући елемент, па се у њој могла прочистити Хармонијина огрлица, лишена зле моћи. Ако се сада присетимо да и змије отровнице симболизују ватру, онда је Хармонија (симболично) дошла лично да врати свој посед, и долазимо до друге њене моћи, оне прочишћавајуће. Хармонија је, чини се, увек имала ту моћ: огрлица није донела несрећу њој већ њеним каснијим власницима. Изгледа да су богови Хармонији поверили опасан предмет на чување, вероватно зато што је само она имала способност да неутралише његов зли утицај.

3. НЕБЕСКА ХАРМОНИЈА

Ако прихватимо да је у митологији ћерка обично један од аспеката њене мајке, а да је Хармонија један од аспеката Афродите, треба узети у обзир чињеницу да се Афродита назива и *Уранијом*, будући да је ћерка небеског бога Урана. Рођена је у мору од његових српом одсечених гениталија и нема мајку (једини кандидат је Тетида, Титанка, али она никада није поменута у таквој улози). Уранија значи "небеска", што указује на (не сасвим јасну) везу Афродите са небом. Најпознатији храм Афродите Ураније налазио се у Атини, о чему Паусанија даје податке. Он каже да су први људи који су успоставили њен култ били Асирци и Феничани, који су га донели у Грчку. Чини се да је она и важан странац.

Изнад Керамикоса [у Атини] налази се светилиште Афродите Ураније (Небеске); први људи који су успоставили њен култ били су Асирци, после Асираца Пафијанци са Кипра и Феничани, који живе у Аскалону у Палестини; Феничани су учили њеном обожавању народ Китере. Код Атињана је култ успоставио Егеј, који је сматрао да је бездетан (тада заправо није имао деце) и да су његове сестре биле несрећне због гнева Афродите Ураније (Небеске). Статуа која још увек постоји је од парског мермера и дело је Фидије. Један од атинских округа је онај Атмонејаца, који кажу да је Порфирион, краљ раније од Актаја, основао њихово светилиште Уранију. Али традиције које постоје међу окрузима често се потпуно разликују од оних у граду... Паусанија, *Опис Грчке*, 1, 14, 6

У Теби је Афродита била скоро изједначена са Хармонијом. Богиња је поштована као Афродита Уранија, Афродита Пандемос ("од народа") и Афродита *Апотрофија* ("она која изгони зле силе"), јер изгони зле жеље из срца људи. Дакле, да ли је Хармонија Уранија или Апотрофија?

Када говоримо о Уранији, хармонија сфера (или хармонија Универзума) је философски концепт, који се приписује Питагори са Самоса. Реч је о хармонији и пропорцији који владају кретањем небеских објеката, који су блиски музици. Питагора је такође сматрао да су бројеви божанског порекла.

Истина је да је небо извор реда. Дугогодишње посматрање довело је до сазнања да, када гледамо са одређеног места, свака звезда увек излази на истом месту на источној половини хоризонта и залази на истом месту на западној половини. После дугог посматрања, привидно дневно и годишње кретање Сунца постаје предвидљиво, увек у истом, непромењеном ритму. Привидно кретање Месеца, иако компликованије, такође постаје предвидљиво за оне који су упознати са астрономским сазнањима. Привидно кретање планета није се могло у потпуности разумети у условима геоцентричног погледа на свет, али је и тада било могуће пратити неке од специфичних ритмова. Из њих су "искакали" само ретки астрономски догађаји, чија се правилност није могла уочити, попут комета, изазивајући страх. Хармонија сфера била је парадигма непроменљивости, реда на небу који је код људи производио осећај стабилности и сигурности (и држао Хармонијину браћу, Фобоса и Дејмоса, на одстојању).

Питагори се приписује значајно астрономско знање, иако није сачувана ниједна реченица коју је написао. Каснији антички писци наводе да га је стекао од халдејских астронома и астролога, египатских свештеника, па чак и персијских мага, што нас опет води на исток. Верује се да је он први схватио да су Јутарња "звезда" (Фосфорос) и Вечерња (Хесперос) један те исти небески објекат, планета, која је касније названа Венера, што је римски еквивалент грчке Афродите.

Пausанија јасно каже да је порекло Афродите из Асирије и Феникије. То нам истовремено намеће обавезу да сличну Богињу потражимо на Блиском истоку.

4. ИСТОЧНО ПОРЕКЛО

Постоји основана сумња да сазнање о планети Венери није било Питагорин лични увид. Вероватно га је добио од својих халдејских учитеља, који су га морали поседовати од седмог века пре нове ере, можда чак и раније. То знамо са сигурношћу, јер постоје сачувани документи: асирски текст *Енума Ану Енлил* ("Кад су били Ану и Енлил"), у оквиру којег је таблица бр. 63, која сведочи о дугом и пажљивом посматрању планете Венере.⁶² Она такође садржи и резултате тих посматрања. Најстарији објављени примерак овог текста датира из седмог века пре нове ере и чува се у Британском музеју као део збирке библиотеке у Ниниви. Први пут су га објавили Х. Ц. Роулинсон (Rawlinson) и Г. Смит (Smith) 1870. године.

62 Неколико таблица са планетарним знамењима публиковала је Ерика Рајнер (Erica Reiner) којој се касније придружио Дејвид Пингри (David Pingree) под насловом *Вавилонска планетарна знамења*, вол. 1-4.

Слика 3. Инана (Иштар), са лавом испод десне ноге; осмокрака звезда је у горњем левом углу

Богиња по имену *Инана*, која је касније у Асирији, Вавилону и Акаду била позната као Иштар, а у Феникији као *Астарта*, била је божанска персонификација планете Венере. Њене главне божанске надлежности биле су двоструке: била је богиња љубави (страсти, сексуалне жеље) и рата. Тако су обухваћене главне компетенције оба родитеља Хармоније, Афродите и Ареса. Иштар (Инана) је истовремено била божанска персонификација и Ероса и Танатоса.

Инана је веома старо божанство. Сматрана је заштитницом Саргона од Акада (2400-2300 пне) и имала свој храм под називом Еана ("Небеска кућа"), у главном граду Акаду. Није сигурно да ли је у то време већ била повезана са планетом Венером. Ова веза ће бити документована касније, током старијег вавилонског периода (око 1830 - око 1531. пре нове ере). Инана (вавилонска Иштар, феничанска Астарта), као и свако божанство, има своје атрибуте. Њени најчешћи симболи су осмокрака звезда и лав, који се често виђају у визуелним представама поред диска шестокраке звезде, што симболично представља Сунце (Шамаш, брат богиње Иштар) и срп, који симболички представља Месец (Нама или Суен). У њеном друштву често се виде лавови.

Запажени су још неки њени атрибути. Она је успела да добије *небеског бика* од бога Ануа, и да га пошаље против Гилгамеша; њени *шкорпиони* су чували планински превој, преко кога је морао да пређе исти јунак; у сачуваној песми *Силазак Иштар у подземни свет* приказани су још: велика круна, наушнице, огрлица, напрсник, појас са "рођеним камењем"....(*Силазак богиње Иштар у доњи свет*, ст. 1-15 (*Из Цивилизације Вавилоније и Асирије*, М. Јастров, 1915).

Лишена атрибута, Иштар постаје лак плен за своју злу сестру Ерекшигал, господарицу света мртвих. Тек уз интервенцију великог Бога Енкија (иначе познатог као Еа, Бог вода), она ће бити враћена у свет живих и сви ови атрибути ће јој бити враћени, али ће морати да плати велику цену; њен љубавник Думу-зид,⁶³ мораће да је замени у свету мртвих.

63 Мит је, наравно, сличан оном о Афродити и Адонису и односи се на надлежности Богиње у погледу плодности Земље и промене годишњих доба. Нећемо се на то даље освртати јер Хармонија није ћерка Адониса, већ Ареса, бога рата.

У овом тренутку постаје јасно да је неколико симбола заједничко за Хармонију и Иштар: број осам је везан за њену осмокраку звезду, док је Хармонијин муж, Кадмо, приморан да служи њеном оцу, Аресу, осам година. Иштар, као и Хармонија, има своју огрлицу и хаљину, иако нема назнака да оне некоме доносе несрећу. Обе богиње су повезане са љубављу и ратом, Иштар својим божанским способностима, Хармонија њеним родитељима.

Одмах се поставља питање: да ли ових *осам година Кадмовог ропства Аресу* (и осам тачака богињине звезде) има везе са неким астрономским циклусима? Одговор је ДА!

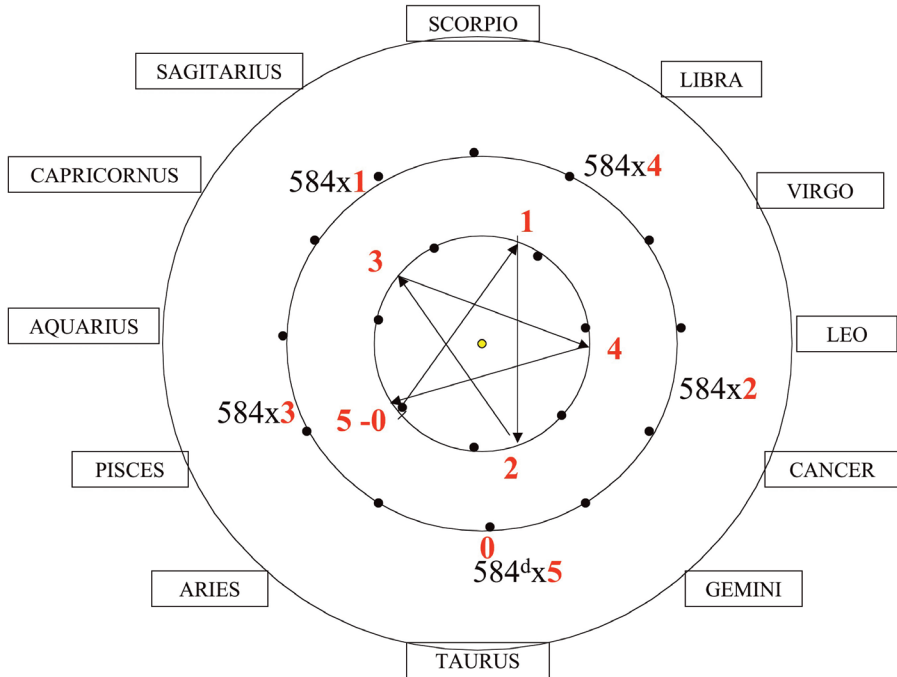
Осам (тропских) година се састоји од 2922 дана. Период је идентичан са два олимпијска циклуса од по четири године. То је такође период познат као "велика година". Постоји неколико циклуса планете Венере:

1. Венери је потребно 224,7 дана да заврши своју орбиту око Сунца: има тринаест таквих циклуса за осам година. Резултат је тачан до треће децимале (13.004), али се нажалост односи на прорачуне који су постали могући тек успостављањем хелиоцентричног система.
2. Потребно је 584 дана да Венера заврши своје појављивање као Јутарња и Вечерња "звезда". У осам година постоји пет таквих циклуса, који су везани за чувени пентаграм Венере. Овај резултат је такође тачан до треће децимале (5.003) и могао се добити дуготрајним посматрањем Венере. (На језику мита, Иштар ће сићи у подземни свет пет пута за осам година.)
3. Потребно је 243 дана да Венера буде окружена истом групом звезда. За осам година има дванаест таквих циклуса. Резултат је тачан до друге децимале (12.02) и био је доступан и у време посматрачке астрономије.

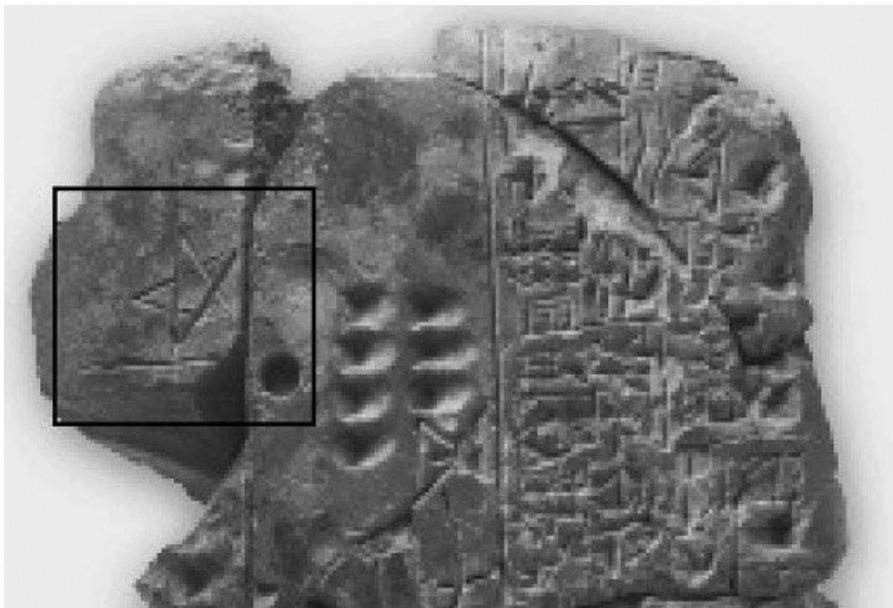
Дакле, постаје јасно да је период од осам година "најмањи заједнички именитељ" Венериних циклуса, од којих би два могла бити позната халдејским астрономима.

Чак и да је Питагора научио (и разумео) законе привидног кретања планете Венере на небу, имао је потешкоћа да пренесе и објасни своје знање старим Грцима. Арат из Солија (III век пре нове ере), и даље признаје у својој књизи да не разуме привидно кретање планета и одбија да о томе говори (*Појава (Phaenomena)*, 3. поглавље, стих 454-461). Он је заправо у стихове преточио истоимено дело Еудокса из Книда, које је изгубљено. Дакле, не знамо да ли је Еудокс знао и разумео привидно кретање планета, укључујући Венеру. Знамо да је био из Книда, где је Афродита Еуплоја, чувар безбедне пловидбе, била божанство заштитник. Опште је познато да је безбедна пловидба уско повезана са вештином оријентације на мору, што захтева познавање привидног кретања небеских објеката.

Иако нисмо сигурни да су стари Грци знали и разумели шта је пентаграм Венере, неспорно је да се симбол појављује на њиховом новцу. Визуелне представе на новчићима, по правилу, приказују симболе предмета и личности које чланови заједнице сматрају важним.

Слика 4. Пентаграм Венере / доње конјункције Сунца и Венере. Такође се може представити као цвет са пет латица

Слика 5. Пентаграм у прото-клинописном тексту из Џемдета Насра (3000-2500 пне, један од најстаријих познатих пентаграма).
Извор: Englund и Gregoire, 1991

Слика 6. Тракија - Херсон,⁶⁴ - полудрахма са пентаграмом, 450-350. пне. Ав: предњи део лава десно, глава окренута уназад. Рев: четворodelни делови са тачком VE у једној четвртини и тачка изнад пентаграма у супротној четвртини. Тежина 2,32 грама.

https://www.lot-art.com/auction-lots/Ancient-Greek-Coins-Thrace-Cherronesos-Pentagram-Hemidrachm/3051-ancient_greek-21.11.17-timeline

Слика 7. Lucania, Velia. Око 300-280. пне. Сребрни номос (19.5 мм, 7.31 г, 1х). Филистионска група. Аверс: Глава Атине која носи атички шлем са крестом, украшен грифоном, на десно; Δ изнад визири, [Φ пре врата]. Реверс: Лав који стоји окренут десно, изнад, пентаграм између Φ и I; у егзергу VELANTON.
<https://auctions.cngcoins.com/lots/view/4-1E0BYA/lucania-velia-circa-300-280-bc-ar-nomos-195mm-731-g-1h-philistion-group>

Ови новчићи могли би симболично да представљају доњу конјункцију Сунца и Венере у сазвежђу Лава, али би за такво тумачење било потребно више доказа. Ако се сада вратимо на слику 3, видећемо да се три доње конјункције Венере дешавају у близини центра сазвежђа Јарац (3), Лав (4) и Рибе (5), што би

⁶⁴ Трачки Херсон је јонска колонија на западној (европској) обали Дарданела.

значило да су се у неком периоду прошлости оне дешавале у овим сазвежђима (померања су мала, а сазвежђа велика). Нема потешкоћа у повезивању визуелних представа лава са атрибутима богиње Иштар (Астарте). Лав је често поред ње у визуелним представама. Мит о Венери у облику рибе испричао је Овидије, али он потиче са Блиског истока. Сазвежђе Јарац одговара вавилонском МУЛ. СУНУР.МАШ, што буквално значи коза-риба, и било је посвећено Енкију, божанству подземних вода. Енки је управо бог који је спасао Иштар из подземног света, како је речено на крају песме *Силазак Иштар у подземни свет*.

Астрономски софтвер Ред Шифт 7 нуди опцију "Небески дневник", где смо тражили период када је дошло до конјункције Венере и Сунца у сазвежђима Лава, Риба, Јарца, Шкорпије и Ваге (види слику 3). Утврдили смо да такав период постоји. Оне су тамо биле у периоду од 783. до 655. пне. То је управо период у коме је живео и радио Хесиод⁶⁵ и када је текст *Енуме Ану Енлил* укључујући и његову таблу бр. 63 био уписан у библиотеку у Ниниви. Управо тада, Иштар је успела да стекне све своје атрибуте, иако је неке од њих можда добила раније, пре него што је систематизовано астрономско знање о планети Венери.

Исти софтвер је показао да се сваки следећи пентаграм помера за два дана у календару, све док не изађе из одређених сазвежђа. На пример, 31. августа 783. пне., дошло је до конјункције (Сунца и Венере) у сазвежђу Лава. Осам година касније, 775. пне., то се догодило два дана раније, 29. августа. Године 655. пне., то се догодило 26. јула, уз напуштање Лава и улазак у сазвежђе Рака. Ово би могло да одговори на питање зашто Афродита није "наследила" све атрибуте богиње Иштар, већ само неке, и зашто Арат из Солија није могао да разуме кретање планета: стара астрономска знања и белешке више нису одговарале резултатима посматрања.

Данас знамо да Венера припада унутрашњим планетама, због чега има максималну угаону удаљеност (елонгацију) од Сунца, која износи 47°. Његова еклиптичка дужина може бити максимално 47° већа или мања од Сунчеве, а ове екстреме, Венера има када је на највећој угаоној удаљености од Сунца. Истовремено, апсолутна вредност деклинације Сунца треба да буде висока, па ће се то дешавати у јуну или децембру, у близини солстиција, на истоку или западу, у зависности од положаја Венере у односу на Сунце: ако је Јутарња звезда, биће на истоку, ако је Вечерња, на западу. Екстремни Венери се могу посматрати и у неким културама имају одређени религиозни значај нпр. у култури Маја (види Шпрајц, 1993, стр. 27-53), за сада нема доказа да су их систематски посматрали стари Грци или халдејски астрономи.

Строго говорећи, Афродитина веза са планетом Венером никада није јасно наведена у сачуваним старогрчким списима. Веза њене претходнице, Иштар (или феничанске Астарте), са овом планетом је много јаснија и добро је документована. Хармонија је ћерка Афродите и можда је један од њених аспеката, али се њено име много чешће и јасније везује за брачну хармонију него за космичку.

65 Сада смо себи поставили питање: да ли је могуће да је неко приметио две конјункције Марса и Венере још у седмом веку пре нове ере? Хесиод је знао за тајну љубав Афродите (Венера) и Ареса (Марс) и њихово потомство, Фобоса и Дејмоса (близанаца) и Хармоније. Мит о Кадму јасно каже да је јунак био инициран у мистерије Кабирија, што је блиско повезано са Хефестом, легитимним митским мужем Афродите. Верујемо да ће даље проучавање таблета *Енума Ану Енлил* дати одговор на ово питање.

Астрономско знање је ушло у религиозна схватања у Вавилону и постало је веома тешко уводити неке промене. Свака нова тврдња лако је проглашавана јеретичком и наилазила на велики отпор. Људи су одувек волели истрајност. Осећају се безбедно у непроменљивом окружењу. Ни владајућа елита не воли промене из истих разлога. Астролози љубоморно чувају старо знање (између осталог и зато што на њему добро зарађују). Дакле, очување старих веровања и симбола постаје политичко питање. До данас, редослед хороскопских знакова је исти као што је био током првог миленијума пре нове ере, упркос чињеници да је прецесија Земљине осе померила тачку пролећне равнодневице из сазвежђа Овна у Рибе током Римског царства. Једном када астрономски концепт уђе у религиозно разумевање, почињу да га тумаче они који не разумеју његов првобитни значај. Ова тумачења која дају лаици често су мистификована и лакше се шире кроз становништво. Временом, они имају тенденцију да пређу са астрономије на магију.

Према Карлу Густаву Јунгу, неке истине је тешко изразити речима. Због тога постоје симболи. Они су увек двосмислени и имају неколико међусобно повезаних значења. Језик мита и језик симбола омогућавају увид у људско несвесно, како лично тако и колективно. Симболи чине универзални језик, који припадници различитих култура интуитивно опажају и разумеју, што Јунг назива иконотропијом.

Светилиште, склониште и апотропеј

Током свог постојања, људи су веровали да постоје појединци који су у стању да комуницирају са примордијалним природним силама (боговима), путем магијских обреда. Ови људи су имали различита имена: шамани, лекари, обредни певачи, магови, свештеници, пророци, магични исцелитељи... Астролози су једни од њих. Веровали су да звезде и друга небеска тела својим привидним кретањем цртају знакове на небу, на основу којих се може предвидети будућност. Њихова вештина је чврсто заснована на астрономском знању, заједно са верским надоградњама. Порекло западне астрологије води у Месопотамију. Ширење широм Европе, Азије и северне Африке било је брзо а њено трајање се може пратити до данашњих дана. Астрологија је дуго била саставни део образовања лекара и астронома. Арат из Солија, коме дугујемо увид у астрономско знање старих Грка, био је лекар на двору Антигона II Гоната; Никола Коперник је био и лекар и астроном, студирао је и астрологију, али се њоме никада није бавио; Парацелзус, који се сматра "оцем токсикологије" у медицини, био је лекар, хемичар, али и алхемичар и астролог.

Астрологија је била саставни део алхемичког учења, од раног средњег века до ренесансе. Алхемичари су оставили велики број списа, који су описивали њихове ритуале и истраживања, како би пронашли камен мудрости. Верује се да су њихови експерименти довели до развоја неких природних наука, попут хемије.

Алхемичарима, који су, по правилу, такође били упућени у тајне астрологије, дугујемо знање о заклону, сигурном месту, заштићеном од исконских (злих) сила природе. Већина алхемичара себе је сматрала хришћанима, што им није сметало да се обрађају Меркурију (Меркур, грчки Хермес), оличеном у

елементу живе, и да оперишу древним симболима, чувајући тако тајност свог учења и избегавајући епитет јеретика. Меркурије (Хермес) је по својој божанској природи Психопомпос, који води људске душе...

Када алхемичар изводи свој (магијски) ритуал, он чврсто верује да је изложен и милости и немилости сила којима се обраћа. Једини начин да будете мање-више безбедни био је да стојите у кругу, у коме је уцртан пентаграм. Да ли је то био начин да се ставите под заштиту искомске силе љубави? Вероватно. Афродита такође има титулу *Апотрофија*, "она која истерује (или смирује)" зле силе. Њени симболи би могли да постану апотропеји (амајлије, талисмани), чији назив још увек чува везу са њом. Изгледа да је Хармонија наследила две титуле своје мајке: она је *Апотрофија* (она која истерује зло) и *Уранија* (Небеска), што се тиче небеске хармоније ("сфера").

Као и сви симболи, пентаграм има неколико међусобно повезаних значења. Већ смо научили да ова значења не морају увек бити иста у различитим временима. Нова времена доносе нова тумачења. Понекад се објашњава да пет кракова пентаграма представљају пет елемената: земљу, ватру, воду, ваздух и етар. Хришћани виде пентаграм као пет Христових рана.

Језик симбола и митова полако и мучно се преводи на језик науке. Као и сваки превод, ни овај није без губитака.

Пентаграм Венере и данас користе чланови одређених езотеричних удружења, као олтар или као склониште. Користи се и као апотропеј и готово смо сигурни да већина ових људи не разуме његово астрономско значење.

5. ХАРМОНИЈА ДУШЕ (ИЛИ МЕНТАЛНО ЗДРАВЉЕ)

Јунг у психологију уводи нови концепт: концепт колективно-несвесног, који представља урођену склоност људи (душа) да мисле, осећају и делују на типичан начин. Колективно несвесно се манифестује кроз снове и стваралачку машту, а изражава се симболима.

Аутор сматра да је психолошки развој (индивидуација) могућ стално, ако се сви аспекти душе доведу у хармонију, "*постижући хармонију са тоталитетом бића*" (Сингер, 1994, стр. 216). Термин "сви аспекти душе" означава: *его* (ја) који је идеја појединца о себи; *персона* (маска), као аспекти појединца који се представљају другим људима; *анима* (код мушкараца) или *анимус* (код жена), који представљају аспекте "супротног пола"; *сенка*, која представља мрачне, агресивне и често неприхватљиве аспекте душе. Свим овим аспектима Јунг додаје *сопство* ("селбст" на немачком), које представља целину (или тоталитет) душе, тако да није само централни већ и обједињујући елемент. Према Јунгу, "селбст", као центар душе, чврсто је повезан са концептом Бога. Сопство је по својој природи нуминозно (суочено са трансцендентним силама, мистично, божанско), пуно значења, симболички приказано као лик Бога, или бар тешко одвојиво од таквог симбола. Јунг пише: "Живећи на Западу, морао бих да кажем Христ уместо "сопство", на Блиском истоку би то био Кидр, на Далеком истоку Атман или Тао или Буда"⁶⁶ (Storr, 1983, стр. 332).

Сазревање, односно психички развој, одвија се кроз кризу, током које различити аспекти душе долазе у интеракцију или сукоб. У мери у којој сопство

66 Anthony Storr: 1983, *The Essential Jung*, стр. 332.

успева да реши конфликт – постоји развој. Ако не – долази до застоја, криза се продужава, ментално здравље је у опасности. То је тренутак када неки траже помоћ психијатра или психолога.

Према Јунгу, током прве фазе психотерапије, главни задатак је да се идентификују аспекти душе пацијента, анализом његових (или њених) снови. Ови аспекти душе су персонализовани и појављују се у сновима и у креативној машти и увек су повезани са неким симболима.

У каснијој фази психотерапије, главни задатак је да се идентификује интра-психички конфликт. Користећи сопствену методологију, Јунг је тражио од својих пацијената да изразе своје ментално стање помоћу цртежа. Приметио је да често цртају неке форме које подсећају на мандале⁶⁷ (Јунг: *Психологија и алхемија*, стр. 3. стр. 105-140; *Архетип и колективно несвесно*,⁶⁸ поглавље 12: *О симболици мандале*, стр. 387-475), као визуелна (симболичка) представа интегритета душе. Истовремено, мандала представља кризу, у којој су неки елементи душе супротстављени један другом. Често показује и пут за решавање кризе, односно за постизање психичког развоја. Његови пацијенти су спонтано цртали мандале, у покушају да симболично представе своје стање. Најчешће је таква мандала круг, понекад квадрат, подељен на различите начине, често у радијалној симетрији.

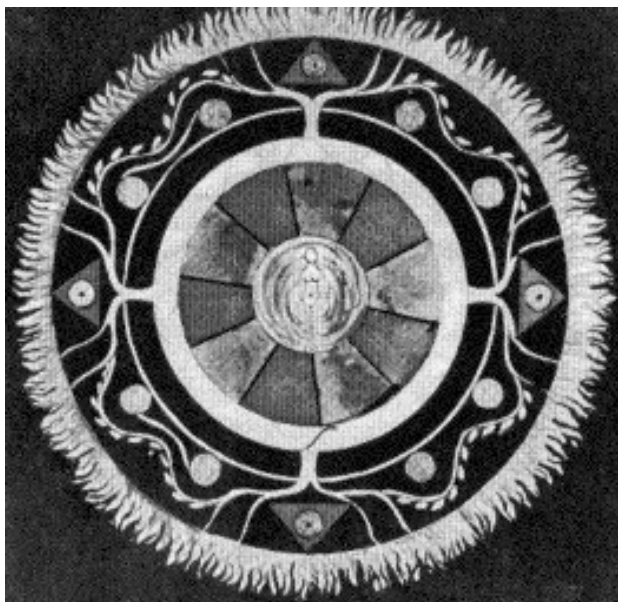
Мандале су познате у различитим религијама. Оне из будизма и хиндуизма су детаљно разрађене, али мандале постоје и у исламу и у хришћанству (сећамо се софистицираних розета изнад улаза у цркве). Индијанци такође цртају мандале током својих ритуала...

Слика 8. Пентаграм на розети лисабонске катедрале (изграђене 1147) у Португалу

67 Према *Encyclopedia Britanica*, у хиндуистичком и будистичком тантризму, мандала (санскрит: "круг") је симболични дијаграм који се користи у извођењу светих обреда и као инструмент медитације, сабирна тачка универзалних сила. Човек (микрокосмос), ментално "уласком" у мандалу и "напредовањем" ка њеном центру, се по аналогији води кроз космичке процесе дезинтеграције и реинтеграције.

68 Јунг, *Архетип и колективно несвесно*, стр. 373 и 379. Пентаграм не треба мешати са фигуром коју чине четири плус један. Она, *quincunx*, означава напредно стање знања о себи (видети *Анализа мандале и њен значај*, Поглавље 9).

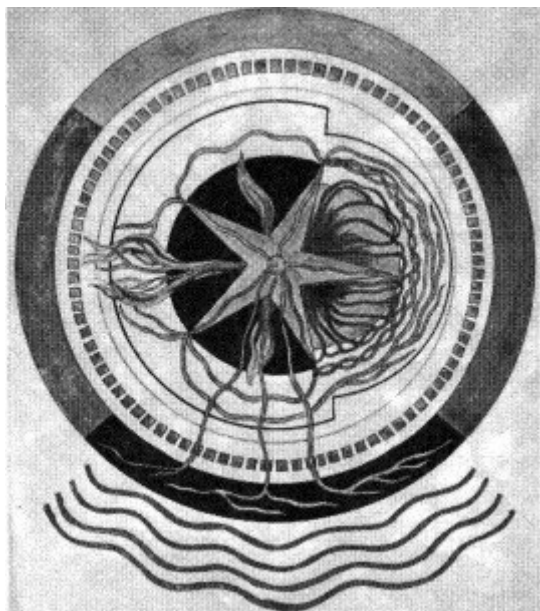

Слика 9. Петочлана мандала са нагом женом у средини. Петочлана структура је окружена осмочланом (Јунгова фотографија)

Понекад су се у сновима и на спонтаним цртежима Јунгових пацијената појављивале седмочлане и петочлане радијалне мандале, које је аутор назвао "неправилним". Пронашао је и другу (петочлану) коју су цртале искључиво жене (Јунг: *Психологија и алхемија*, стр. 227 и 228). У фусноти бр. 160 (стр. 232), објашњава да је обрадио око 400 снова својих пацијената заједно са исто толико њихових спонтаних цртежа мандала. На сваких 50 пронашао је у просеку 11 мандала (22%) са петочланом структуром, понекад у облику пентаграма. У својој књизи *Архетип и колективно несвесно* (Гл. 12, *О симболици мандале*, стр. 387-475), Јунг даје репродукцију радијалне, петочлане мандале (сл. 27 у његовој књизи, овде сл. 9) са нагом женом у центру. Насликала је средовечна жена која је желела да има још једно дете и била је фрустрирана чињеницом да није могла да га затрудни.

Мандала јој је помогла да ову фрустрацију доведе у свест, што јој је омогућило да се помири са ситуацијом и усмери своју енергију ка остваривим циљевима. Њена мандала се толико очигледно обраћа Богини љубави и рађања да је сваки даљи коментар сувишан.

У истом поглављу поменуто књиге Јунг приказује и мандалу у облику звезде петокраке (прави пентаграм), као на слици бр. 42, на страни 430 (сл. 10). У образложењу (на стр. 366), аутор каже: "то је неуротично поремећена мандала"... Али, врло брзо (већ на стр. 367) аутор коригује свој став и каже: "Отуда се ради о премештању центра личности (сопство, селбст) у топлију област срца и чула (љубав) и уз укључивање интуиције настаје незамисливо ирационалан појам целине."

Слика 10. Петочлана мандала у облику пентаграма; Испод ње је четири таласа (Јунгова фотографија)

Мандалу је нацртала млада жена. "Област срца и чула" заједно са "интуицијом" могла би поново упутити на Божињу (Афродита Апотрофија или Хармонија)...

Слика 11. Осмочлана розета из Лисабонске катедрале (изграђена 1147.) у Португалу

Иако јасно каже да је петочлане мандале виђао само код пацијенткиња, Јунг не даје објашњење КАКО је могуће да су се жене несвесно обраћале женском божанству, божанском заштитнику жена, телесне љубави и рађања, такође и мајци. Хармоније, кроз симбол пентаграма. Тражиле су само Хармонију (хармонију сопствене душе). Јунг је задовољан изјавом да душа никада не може у потпуности да упозна супстанцу од које је састављена.

У Јунговом материјалу, на узорку од 50 мандала, било је у просеку 17 оних са осмочланом структуром. Такве осмочлане мандале цртали су и мушкарци и жене (Јунг: *Психологија и алхемија*, фуснота бр. 160, стр. 232). Заједно са тих 11 петочланих мандала, укупно 28, што чини 56% материјала, дакле више од половине. Осмочлана мандала асоцира на осмобраку звезду Иштар или осам година Кадмовог ропства Аресу, или осам година као заједнички именитељ циклуса планете Венере.

6. ЗАКЉУЧАК

У овом прилогу тражили смо хармонију (персонификовану у Хармонији, грчкој богињи) кроз симболе и бројеве. Имамо утисак да је мало боље разумемо. Сазнали смо да су љубав и страст њени тајни састојци. Хармонија живи првенствено на небу, у небеском свету реда и стабилних ритмова. Повремено можемо да је позовемо у сопствену душу, када нађемо начин да *прихватимо, поштујемо и негујемо* супротстављене силе које владају у њој. Хармонију можемо срести и у неким породицама или малим заједницама пријатеља, где чланови имају љубав једни према другима, па је присутан тајни састојак који ће неутралисати (или, бар, ублажити) супротстављене жеље и интересовања. Видели смо и да смо, када упознамо Хармонију, (некако) заштићени од злих сила. То је зато што је она и Апотрофија. У широј људској заједници, узалуд је тражити је, јер нема довољно љубави да се превладају и уравнотеже различите жеље и интересовања.

У потрази за Хармонијом, нашли смо и нешто што нисмо тражили: дилему између две опције:

1. Симболи представљају културно наслеђе човечанства које треба пажљиво проучавати. Учење значи и очување. Пошто сваки симбол увек има више међусобно повезаних значења, резултате ће бити веома тешко одбранити од оштре критике науке која тражи сажетост, тачност и логику. Свако ко је студирао и бавио се психологијом то врло добро зна. Јунг је практично показао да неки од древних симбола и данас утичу на људе, водећи их до психолошког склада. Начини тог деловања још увек нису довољно јасни, али то није разлог да се одустаје од даљих напора. Напротив, то може бити само подстицај...

2. Симболи представљају културно наслеђе човечанства. Они дубоко продиру у домен религије, што их делимично ставља ван области егзактних наука. Дакле, симболе треба проучавати, али веома пажљиво, како би се избегла могућа штета. Јунг је практично показао да чак и веома древни симболи још увек утичу на људе, а неки чак показују и пут до менталног здравља. Ако верујемо да нас пентаграм (Венера) може заштитити од страшних сила или нам може показати пут до хармоније, да ли има смисла раставити ефектни симбол на његове саставне делове и објаснити га, ако то носи ризик рационализације и губитка драгоценог ефекта?

ЛИТЕРАТУРА

ПРИМАРНИ ИЗВОРИ:

- Apollodorus, *Bibliothēke*, translated to English by James George Frazer in 1921, <https://archive.org/details/library00athegoog/page/n7/mode/1up?view=theater>
- Apollonius Rhodius, *Argonautica*, translated to English by R.C. Seaton in 1919, <https://ia801607.us.archive.org/22/items/argonautica00apoluoft/argonautica00apoluoft.pdf>
- Aratus of Soli, *Phaenomena*, Ch. 3, vv. 454-461.
- Descent of Ishtar into the Underworld*, translated by M. Jastrow, 1915, <https://www.sacred-texts.com/ane/ishtar.htm>
- Diodorus of Sicily, *The library of history*, Vol. 3, Books IV (continued) 59-VIII, translated by C. H. Oldfather, London [etc.], W. Heinemann, 1952.
- Dionysius, *On Birds* 2.9.
- Epic of Gilgamesh*, translated by R. Campbell Thompson, 1928, at: <https://www.sacred-texts.com/ane/eog/index.htm>
- Hesiod, *Theogonia*, translated to English by Michael Heumann, 2021, <https://archive.org/details/hesiods-theogony-translated-by-michael-heumann>
- Nonnus, *Dionysiaca* 1. 393 ff, trans. Rouse. All the quotes of these authors concerning Harmonia are available online at <https://www.theoi.com/Ouranios/Harmonia.html>
- Ovid, *Fasti*, translated by James George Fraser, 1931, <https://ia902703.us.archive.org/19/items/ovidfasti00oviduoft/ovidfasti00oviduoft.pdf>
- Ovid, *Metamorphoses*, trans. Melville, 1986, https://archive.org/details/metamorphoses00ovid_0/page/n5/mode/1up
- Pausanias, *Description of Greece*, 1, 14, 6.
- Platon, *Fedon*, preveo na srpski Miloš Đurić, Eidos, Vrnjačka Banja, 2001.

СЕКУНДАРНИ ИЗВОРИ:

- Englund R. K., Gregoire J.P.: 1991, *The Proto-Cuneiform Texts From Jemdet Nasr*. 1. Berlin: Gebr. Mann Verlag.
- Jastrow M.: 1915, *The Civilization of Babylonia and Assyria*, Lippincott & Company.
- Jung Carl Gustav: 1972, *Pshologija i alhemija* (prevod na srpsko-hrvatski Stefanija Halembek), Naprijed, Zagreb, 1984.
- Jung Karl Gustav: 2003, *Arhetipovi i kolektivno nesvesno* (prevod na srpski Bosiljka Milakara i Dušica Lečić-Toševska, Atos, Beograd.
- Latacz Joachim: 2004, *Troy and Homer towards a solution of an old mystery*, Transl. from the German by Windle Kevin, Ireland Rosh, Oxford, Oxford Univ. Press. p. 244.
- Reiner Erica: 1975, *Babylonian Planetary Omens*, part 1, *Enuma Anu Enlil* : Tablet 63 : *The Venus Tablet of Ammisaduqa*, Undena Publications.
- Singer June: 1994, *Boundaries of the soul: The practice of Jung's psychology* (Rev. & updated ed.), Anchor Books/Doubleday.
- Storr Anthony: 1983, *The Essential Jung*, Princeton, Princeton University Press, p. 332.
- Šprajc Ivan: 1993. *The Venus-Rain-Maize Complex in the Mesoamerican world view: part II*. Archaeoastronomy No. 18 (Journal for the History of Astronomy, Supplement to Vol. 24): S27-S53.

Wilkes John: 1995, *The Illyrians*, <https://archive.org/details/15826619JohnWilkesTheIllyrians/page/n26/mode/1up>

LOOKING FOR HARMONY

The word "harmony" is a noun. It originates from Greek, but is accepted in many other languages. Its meaning is not strictly defined. In general, it could be understood as a pleasant combination of different elements. In music, it is a pleasant combination of tones and rhythms, in the visual arts it is a harmony of colors and proportions. In interpersonal relations, it is, similar to concord, an agreement that is pleasant to all participants. Harmony, like any ideal, has its divine personification in the myth of ancient Greeks, the goddess named Harmonia. In this paper, we have explored the symbolism of harmony, hoping to get closer to its meaning.

Keywords: Harmonia, Aphrodite, Venus, Ishtar, pentagram, mandala, Astronomy in culture